

وزارت علوم ، تحقیقات و فناوری

دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه

برای اخذ مدرک کارشناسی ارشد در رشته زبان و ادبیات فارسی

عنوان: بررسی مختصات زبانی و سبکی کتاب «سندبادنامه‌ی ظهیری سمرقندی»

استاد راهنما: دکتر محمدتقی آذرمینا

استاد مشاور: دکتر اسماعیل قافله‌باشی

دانشجو: فریبا اسفندیار

تابستان ۱۳۹۰

بسمه تعالی

دانشگاه بین المللی امام خمینی

IMAM KHOMEINI
INTERNATIONAL UNIVERSITY

دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)
معاونت آموزشی دانشگاه - مدیریت تحصیلات تکمیلی

تعهد نامه اصالت پایان نامه

اینجانب فریبا حسینی دانشجوی رشته زبان و ادبیات فارسی مقطع تحصیلی کارشناسی ارشد بدین وسیله اصالت کلیه مطالب موجود در مباحث مطروحه در پایان نامه / تز تحصیلی خود، با عنوان بررسی معنی‌شناختی واژه‌های تخصصی در متون علمی را تأیید کرده، اعلام می‌نمایم که تمامی محتوی آن حاصل مطالعه، پژوهش و تدوین خودم بوده و به هیچ وجه رونویسی از پایان نامه و یا هیچ اثر یا منبع دیگری، اعم از داخلی، خارجی و یا بین المللی، نبوده و تعهد می‌نمایم در صورت اثبات عدم اصالت آن و یا احراز عدم صحت مفاد و یا لوازم این تعهد نامه در هر مرحله از مراحل منتهی به فارغ التحصیلی و یا پس از آن و یا تحصیل در مقاطع دیگر و یا اشتغال و ... دانشگاه حق دارد ضمن رد پایان نامه نسبت به لغو و ابطال مدرک تحصیلی مربوطه اقدام نماید. مضافاً اینکه کلیه مسئولیت‌ها و پیامدهای قانونی و یا خسارت وارده از هر حیث متوجه اینجانب می‌باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو

امضاء و تاریخ

فریبا حسینی

دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)
معاونت آموزشی - مدیریت تحصیلات تکمیلی

فرم شماره ۳۰

فرم تأییدیه هیأت داوران جلسه دفاع از پایان‌نامه / رساله

بدین وسیله گواهی میشود جلسه دفاعیه از پایان‌نامه کارشناسی ارشد / دکتری فریبداستند
دانشجوی رشته گرایش تحت عنوان
در تاریخ ۱۳۹۶/۶/۲۳ در دانشگاه برگزار گردید و این پایان‌نامه با نمره ۱۹ و درجه مورد تایید هیئت داوران قرار گرفت.

ردیف	سمت	نام و نام خانوادگی	مرتبه‌ی دانشگاهی	دانشگاه یا مؤسسه	امضا
۱	استاد راهنما	دکتر محمد تقی آذرین	استادیار	بین‌المللی امام خمینی	محمد تقی آذرین
۲	استاد مشاور	دکتر سید علی قانله باقی	"	"	
۳	داور زراحتی	دکتر مهدی فاضل	"	"	
۴	داور خارجی	دکتر سید خلیل قانله باقی	"	دانشگاه آزاد	
۵	نماینده تحصیلات تکمیلی	دکتر علی فتح‌طیعی	"	بین‌المللی امام خمینی	

چکیده

« سندبادنامه » از جمله کتاب‌هایی است که بهاء‌الدین (ظهیرالدین) محمدبن‌علی‌بن‌محمدبن‌الحسن - الظهیری‌الکتاب‌السمرقندی مشهور به « ظهیرالدین‌سمرقندی »، در حدود ۵۶۰ قمری به پیروی از شیوه‌ی نگارش نصرالله منشی، ترجمه و نگارش جدیدی از آن عرضه کرد. وی که دبیر سلطان قلج طمغاج خان ابراهیم - از سلسله‌ی آل افراسیاب - بود، بر آن می‌شود تا متن ساده سندبادنامه‌ی ابوالفوارس قنارزی (فناروزی) را با بهره‌گیری از آیات قرآن و احادیث، اشعار و سروده‌های فارسی و عربی و فنون و صناعات ادبی، و آن گونه که در آن دوره معمول بوده است، به نثر مزین فنی و به شیوه‌ی مصنوع، بنویسد. از نظر ساختمان ادبی سندبادنامه، همانند کلیله و دمنه است؛ یک داستان اصلی که در ضمن آن، قصه‌های متعدّد می‌آید.

این پایان‌نامه بر مبنای متن تصحیح شده و حواشی احمد آتش، با گفتاری از استاد مجتبی مینوی، فراهم آمده و در یک مقدمه و شش فصل تنظیم گردیده است.

در فصل اول مباحث آوایی بررسی گردیده است. فصل دوم به مقولات صرفی و فصل سوم به بررسی ویژگی‌های نحوی می‌پردازد. در فصل چهارم تأثیر زبان عربی بیان شده است. فصل پنجم به سطح لغوی اختصاص دارد و در فصل ششم نمونه‌ی برخی آرایه‌ها و صناعات ادبی به کار رفته در کتاب ارائه شده است.

شیوه‌ی مطالعه‌ی کتابخانه‌ای، اساس کار این تحقیق بوده و در موارد لازم، نتایج مطالعات به صورت یافته‌های آماری نقل گردیده است.

کلمات کلیدی :

سبک، زبان، صرف و نحو، سبک‌شناسی نثر و آرایه‌های ادبی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان مطلب
۱	پیش‌گفتار
۳	شرح حال مؤلف سندبادنامه (ظهیری سمرقندی)
۳	اصل و منشأ سندبادنامه
۶	نظم سندبادنامه
۸	نویسندگان سندبادنامه
۱۰	درون‌مایه‌ی کتاب سندبادنامه
۱۰	مختصری در باب حکایت‌های سندبادنامه و مضمون آن‌ها
۱۲	زن‌ستیزی در سندبادنامه
۱۵	نثر فنی
۱۷	مختصات سبک نثر فنی در سندبادنامه‌ی ظهیری سمرقندی
۲۱	اهمیت ادبی کتاب سندبادنامه
۲۳	فصل اول: بررسی سطح آوایی
۲۴	مقدمه
۲۵	بخش یک: ابدال
۲۵	قسمت اول: ابدال مصوت
۲۷	قسمت دوم: ابدال صامت
۳۲	بخش دوم: ادغام
۳۳	بخش سوم: حذف یا کاهش

۳۴	بخش چهارم : باقی ماندن برخی واج‌ها
۳۵	بخش پنجم : صورت‌های مختلف آوایی
۳۶	بخش ششم : بحثی درباره‌ی رسم الخط
۴۱	فصل دوم : بررسی سطح صرفی
۴۲	مقدمه
۴۲	بخش یک : فعل
۴۲	قسمت اول : ساختمان فعل
۴۳	۱- فعل ساده
۵۲	۲- فعل پیشوندی
۵۷	۳- فعل مرکب
۶۸	۴- چند نکته درباره‌ی فعل مرکب
۷۰	۵- عبارت فعلی
۷۸	۶- گروه فعلی
۷۹	قسمت دوم : زمان‌های فعل
۷۹	۱- فعل ماضی
۷۹	۱-۱: ماضی ساده
۸۱	۱-۲: ماضی استمراری
۸۱	۱-۲-۱: ماضی استمراری با مصوت « ای » در آخر
۸۱	۱-۲-۲: ماضی استمراری با جزء پیشین « همی »
۸۱	۱-۲-۳: ماضی استمراری با جزء پیشین « می »
۸۲	۱-۳: ماضی نقلی

- ۱-۴: ماضی التزامی ۸۲
- ۱-۵: ماضی بعید ۸۳
- ۱-۶: ماضی نقلی مستمر ۸۴
- ۲- فعل مضارع ۸۴
- ۱-۲: مضارع ساده ۸۵
- ۲-۲: مضارع اخباری ۸۶
- ۳-۲: مضارع التزامی ۸۸
- ۲-۴: کاربرد ساخت‌های فعل مضارع به جای یکدیگر ۸۹
- ۳- مستقبل (آینده) ۹۰
- ۴- فعل امر ۹۱
- ۵- فعل نهی ۹۲
- قسمت سوم: وجه فعل ۹۳
- ۱-۳: وجه اخباری ۹۳
- ۲-۳: وجه التزامی ۹۳
- ۳-۳: وجه امری ۹۴
- ۴-۳: وجه شرطی ۹۴
- ۵-۳: وجه تمنّایی ۹۵
- ۶-۳: وجه خیال ۹۶
- قسمت چهارم: تتمه ی مبحث فعل ۹۶
- ۱-۴: فعل آغازی ۹۶
- ۲-۴: فہل مجهول ۹۷

- ۹۸.....۳-۴: فعل‌های ناقص.....
- ۹۹.....۴-۴: فعل‌های تابع.....
- ۹۹.....۵-۴: کاربرد برخی افعال ساده که امروز متروک هستند.....
- ۱۰۰.....۶-۴: برخی صیغه‌های فعلی که امروز کاربرد ندارند.....
- ۱۰۱.....۷-۴: باء تأکید بر سر فعل.....
- ۱۰۲.....۸-۴: جدول آماری تعداد و درصد کاربرد افعال.....
- ۱۰۴.....بخش دوم: اسم.....
- ۱۰۴.....قسمت اول: ساختمان اسم.....
- ۱۰۴.....۱- اسم ساده.....
- ۱۰۴.....۲- اسم مرکب.....
- ۱۰۵.....۱-۲: مرکب اسمی.....
- ۱۰۶.....۲-۲: مرکب وصفی.....
- ۱۰۶.....۳-۲: مرکب ونندی.....
- ۱۱۱.....۴-۲: مرکب فعلی.....
- ۱۱۲.....قسمت دوم: اسم‌های جامد و مشتق.....
- ۱۱۴.....قسمت سوم: اسم از نظر کاربرد نشانه‌های جمع.....
- ۱۱۵.....جدول شماره یک.....
- ۱۱۶.....جدول شماره دو.....
- ۱۱۸.....بخش سوم: صفت.....
- ۱۱۸.....گفتار اول: جامد و مشتق.....
- ۱۱۸.....۱- مشتق اسمی.....

- ۱۱۸..... ۲- مشتق وصفی
- ۱۱۹..... ۳- مشتق فعلی
- ۱۱۹..... ۴- مشتق وندی
- ۱۱۹..... گفتار دوم: ساختمان صفت
- ۱۱۹..... قسمت دوم: صفت شمارشی (عددی)
- ۱۲۸..... ۱- صفت شمارشی اصلی
- ۱۲۹..... ۲- صفت شمارشی ترکیبی
- ۱۲۹..... ۳- صفت شمارشی توزیعی
- ۱۲۹..... قسمت سوم: صفت تفصیلی و برتر
- ۱۳۰..... قسمت چهارم: صفت جانشین اسم
- ۱۳۱..... قسمت پنجم: تتمه ی مباحث صفت
- ۱۳۱..... ۱-۵: اسم در معنی صفت
- ۱۳۲..... ۲-۵: فاصله صفت از موصوف
- ۱۳۲..... ۳-۵: تأنیث صفت
- ۱۳۲..... ۴-۵: ترکیب وصفی مقلوب
- ۱۳۳..... ۵-۵: مطابقت صفت و موصوف
- ۱۳۴..... بخش چهارم: ضمیر
- ۱۳۴..... ۱-۴: ضمیر شخصی
- ۱۳۴..... ۱-۱-۴: ضمیر شخصی منفصل (جدا)
- ۱۳۶..... ۲-۱-۴: ضمیر شخصی متصل (پیوسته)
- ۱۳۸..... ۲-۴: ضمیر اشاره

- ۳-۴: ضمیر مشترک ۱۳۹
- ۴-۴: ضمیر مبهم ۱۴۰
- ۵-۴: ضمیر ملکی ۱۴۲
- ۶-۴: ضمیر پرسشی ۱۴۳
- ۷-۴: ضمیر شمارشی ۱۴۴
- بخش پنجم: قید ۱۴۴
- قسمت اول: قید به عنوان یک مقوله‌ی دستوری ۱۴۴
- ۱- قید مختص ۱۴۴
- ۲- قید مشترک ۱۴۵
- قسمت دوم: قید از نظر ساختمان ۱۴۶
- ۱-۲: قید ساده ۱۴۷
- ۲-۲: قید مرکب ۱۴۷
- ۳-۲: گروه قیدی ۱۴۸
- ۴-۲: قید مؤول ۱۴۸
- قسمت سوم: قید از جهت معنی و مفهوم ۱۴۹
- ۱-۳: قید زمان ۱۴۹
- ۲-۳: قید مکان ۱۴۹
- ۳-۳: قید مقدار ۱۴۹
- ۴-۳: قید کیفیت (چگونگی) ۱۵۰
- ۵-۳: قید حالت ۱۵۰
- ۶-۳: قید تأکید و تصدیق ۱۵۱

- ۱۵۱ قید نفی: ۷-۳
- ۱۵۲ قید علت: ۸-۳
- ۱۵۲ قید قصد: ۹-۳
- ۱۵۳ قید اختصار: ۱۰-۳
- ۱۵۳ قید استثنا: ۱۱-۳
- ۱۵۳ قید تکرار: ۱۲-۳
- ۱۵۴ قید تشبیه: ۱۳-۳
- ۱۵۴ قید ترتیب: ۱۴-۳
- ۱۵۴ قید تمنا: ۱۵-۳
- ۱۵۵ قید تبری و ادب: ۱۶-۳
- ۱۵۵ قید پرسش: ۱۷-۳
- ۱۵۵ قید تعجب: ۱۸-۳
- ۱۵۵ قید تأسف: ۱۹-۳
- ۱۵۵ قید احتمال و تردید: ۲۰-۳
- ۱۵۶ قسمت چهارم: قیدهای عربی
- ۱۵۶ ۱-۴: قیدهای تنوین دار
- ۱۵۶ ۲-۴: جار و مجرورهای عربی
- ۱۵۶ ۳-۴: سایر ترکیبات و قیود عربی
- ۱۵۷ بخش ششم: حروف
- ۱۵۸ قسمت اول: حرف اضافه
- ۱۵۸ الف) حرف اضافه‌ی ساده

۱- از ۱۵۹

۲- با ۱۶۳

۳- بر ۱۶۷

۴- به ۱۶۹

۵- تا ۱۷۳

۶- در ۱۷۳

۷- را ۱۷۵

۸- بی ۱۷۷

۹- برای ۱۷۷

۱۰- چون ۱۷۷

۱۱- مگر ۱۷۷

۱۲- جز ۱۷۷

۱۳- مانند ۱۷۸

۱۴- اندر ۱۷۸

ب) حرف اضافه‌ی مرکب ۱۷۸

۱- از بهر ۱۷۸

۲- از برای ۱۷۸

۳- از روی ۱۷۸

۴- از سر ۱۷۹

۵- از جمله ۱۷۹

۶- از جهت ۱۷۹

۷- از پس ۱۷۹

۱۷۹ ۸- از میانِ

۱۷۹ ۹- بر حسبِ

۱۷۹ ۱۰- بوسیلَتِ

۱۸۰ ۱۱- در بابِ

۱۸۰ ۱۲- در میانِ

۱۸۰ ۱۳- در اثنایِ

۱۸۰ ۱۴- بجز

۱۸۰ ۱۵- بوجهِ

۱۸۰ ۱۶- به نزدیکِ

۱۸۰ ۱۷- به حقّ

۱۸۰ ۱۸- همچون

۱۸۱ قسمت دوم: حرف ربط

۱۸۱ الف: حرف ربط ساده

۱۸۱ ۱- اگر

۱۸۱ ۲- اما

۱۸۱ ۳- چون

۱۸۱ ۴- چه

۱۸۲ ۵- که

۱۸۲ ۶- باری

۱۸۲ ۷- پس

۱۸۳ ۸- تا

۱۸۳ ۹- لکن

۱۰- نه ۱۸۴

۱۱- نیز ۱۸۴

۱۲- و ۱۸۴

۱۳- هم ۱۸۵

۱۴- یا ۱۸۵

ب: حرف ربط مرکب ۱۸۵

۱- اگرچه ۱۸۵

۲- از برای آنکه ۱۸۶

۳- از بهر آنکه ۱۸۶

۴- با آنکه ۱۸۶

۵- چندانکه ۱۸۶

۶- اگر چند ۱۸۶

۷- از آنجا که ۱۸۶

۸- چنانک ۱۸۷

۹- هر چند ۱۸۷

۱۰- والّا ۱۸۷

۱۱- هرگاه که ۱۸۷

۱۲- پیش از آنکه ۱۸۷

۱۳- بسبب آنکه ۱۸۸

۱۴- اکنون که ۱۸۸

بحثی دیگر در تقسیم بندی حروف ربط ۱۸۸

حرف ربط همپایگی ۱۸۸

- حرف ربط وابستگی..... ۱۸۸
- قسمت سوم: حروف نشانه ۱۸۹
- ۱- « ا » ۱۸۹
- ۲- « ای » ۱۸۹
- ۳- « یا » ۱۹۰
- ۴- « را » ۱۹۰
- ۵- « — » یا کسره ی اضافه ۱۹۰
- بخش هفتم: شبه جمله ۱۹۱
- فصل سوم: بررسی سطح نحوی ۱۹۵
- مقدمه ۱۹۶
- بخش اول: جمله از نظر مفهوم و چگونگی بیان ۱۹۶
- ۱- جمله ی خبری ۱۹۶
- ۲- جمله ی پرسشی ۱۹۶
- ۳- جمله ی امری ۱۹۷
- ۴- جمله ی عاطفی ۱۹۷
- بخش دوم: جمله از حیث نظم طبیعی اجزاء آن ۱۹۸
- ۱- جمله ی مستقیم ۱۹۸
- ۲- جمله ی غیر مستقیم ۱۹۸
- بخش سوم: جمله از حیث داشتن مفهوم مستقل ۱۹۸
- ۱- جمله ی ناقص ۱۹۸
- ۲- جمله ی مستقل (کامل) ۱۹۹

- بخش چهارم: جمله از حیث ساختمان ۱۹۹
- ۱- جمله‌ی ساده..... ۲۰۰
- ۲- جمله‌ی مرکب..... ۲۰۱
- انواع جمله‌ی مرکب..... ۲۰۱
- ۱- جمله‌ی مرکب شرطی..... ۲۰۱
- ۲- جمله‌ی مرکب موصولی..... ۲۰۲
- ۳- جمله‌ی مرکب با فعل اصلی و فرعی..... ۲۰۳
- ۴- جمله‌ی مرکب نقل قول..... ۲۰۴
- بخش پنجم: روابط جملات پایه و پیرو ۲۰۵
- ۱- جمله‌ی پیرو مؤؤل به نهاد..... ۲۰۵
- ۲- جمله‌ی پیرو مؤؤل به مفعول صریح..... ۲۰۵
- ۳- جمله‌ی پیرو مؤؤل به مفعول غیر صریح..... ۲۰۶
- ۴- جمله‌ی پیرو مؤؤل به قید..... ۲۰۷
- ۴-۱: جمله‌ی پیرو مؤؤل به قید زمان..... ۲۰۷
- ۴-۲: جمله‌ی پیرو مؤؤل به قید شرط..... ۲۰۷
- ۴-۳: جمله‌ی پیرو مؤؤل به قید علت..... ۲۰۸
- بخش ششم: برخی عیوب جملات ۲۰۹
- بخش هفتم: بحثی دیگر در جمله‌های مرکب ۲۱۰
- الف: جمله‌ی مؤؤل به مصدر اصلی..... ۲۱۰
- ۱- حالت فاعلی..... ۲۱۰
- ۲- حالت مسندالیهی..... ۲۱۱

- ۳- حالت مسندی..... ۲۱۱
- ۴- حالت مفعول صریحی..... ۲۱۱
- ۵- حالت مفعول غیر صریحی..... ۲۱۲
- ۶- حالت مضاف الیهی..... ۲۱۲
- ب: جمله مؤول به مصدر بدلی..... ۲۱۲
- ۱- بدل از فاعل..... ۲۱۳
- ۲- بدل از مسندالیه..... ۲۱۳
- ۳- بدل از مسند..... ۲۱۳
- ۴- بدل از مفعول صریح..... ۲۱۵
- ۵- بدل از مفعول غیر صریح..... ۲۱۵
- ۶- بدل از مضاف الیه..... ۲۱۵
- ۷- بدل از مفعول غیر صریحی (متمم)..... ۲۱۶
- ج: تأویل به صفت اصلی..... ۲۱۶
- ۱- صفت برای نهاد..... ۲۱۷
- ۲- صفت برای مفعول صریح..... ۲۱۷
- ۳- صفت برای مفعول غیر صریح..... ۲۱۸
- ۴- صفت برای مضاف الیه..... ۲۱۸
- د: تأویل به صفت بدلی..... ۲۱۹
- ۱- حالت فاعلی..... ۲۱۹
- ۲- حالت مسندالیهی..... ۲۲۰
- ۳- حالت مسندی..... ۲۲۰
- ۴- حالت مفعول صریحی..... ۲۲۰

- ۵- حالت مفعول غیر صریحی ۲۲۰
- ۶- حالت مضاف الیهی ۲۲۱
- ۷- حالت ندایی ۲۲۱
- ت: تأویل وجه مصدری به جمله‌های زمان دار ۲۲۱
- بخش هشتم: در خاتمه جمله‌ی مرکب ۲۲۲
- ۱- همپایگی و ناهمپایگی در جمله‌های مرکب ۲۲۲
- ۲- نتیجه‌ی بحث ۲۲۵
- بخش نهم: جملات معترضه ۲۲۵
- ۱- جمله‌ی معترضه‌ی دعایی ۲۲۵
- ۱-۱: جمله‌ی معترضه‌ی دعایی عربی ۲۲۵
- ۱-۲: جمله‌ی معترضه‌ی دعایی فارسی ۲۲۶
- ۲- جملات معترضه‌ی توضیحی ۲۲۶
- بخش دهم: بحثی درباره‌ی نهاد ۲۲۶
- بخش یازدهم: بحثی درباره‌ی فعل و کاربرد آن در جمله ۲۳۱
- ۱- جایگاه فعل در جمله ۲۳۱
- ۲- جدایی اجزاء فعل مرکب ۲۳۳
- ۳- تکرار فعل ۲۳۵
- ۴- حذف فعل ۲۳۶
- بخش دوازدهم: بحثی درباره‌ی قید ۲۳۸
- ۱- متمم قیدی ۲۳۸
- ۲- جمله‌های مؤول به قید ۲۳۹

۲۴۳	بخش سیزدهم: حالت متممی (متمم فعل ناقص)
۲۴۵	بخش چهاردهم: تتمه‌ی مباحث جمله
۲۵۰	فصل چهارم: تأثیر زبان عربی بر سندبادنامه
۲۵۱	مقدمه
۲۵۴	بخش یک: مفردات
۲۵۴	۱. نوادر لغات
۲۵۵	۲. حروف
۲۵۶	۳. مصادر عربی
۲۵۷	۴. اسم فاعل و اسم مفعول
۲۵۹	۵. اسم تفضیل
۲۵۹	۶. صفت مشبّهه
۲۶۰	۷. صیغه‌ی مبالغه
۲۶۱	۸. اسم آلت
۲۶۱	۹. اسم زمان و مکان
۲۶۲	۱۰. جمع‌های عربی
۲۶۳	۱۱. کلمات تنوین دار
۲۶۴	بخش دوم: ترکیبات عربی
۲۶۵	بخش سوم: جار و مجرورها
۲۶۶	بخش چهارم: جملات عربی
۲۶۶	۴-۱: جملات معترضه
۲۶۸	۴-۲: آیات